

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Økonomisk gudetro i begyndelsen af det 21. århundrede

Urhammer, Emil

Published in:
Kritik

Publication date:
2015

Document Version
Accepteret manuscript, peer-review version

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Urhammer, E. (2015). Økonomisk gudetro i begyndelsen af det 21. århundrede. *Kritik*, 48(214), 66-74. Artikel 7.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Økonomisk gudetro i begyndelsen af det 21. århundrede Aemilius Vetus Malleus

Drikker livskraft
af dødsens mænd,
gylper rødt blod
over guders hjem;
sort bliver solskinnet
somrene efter,
alt vejr til skade –
Ved I nok eller hvad?

Med denne strofe indleder jeg min beretning om økonomisk gudetro i begyndelsen af det 21. århundrede, hvor denne tro praktiseredes og havde sin storhedstid. Strofen stammer fra det norrøne digt *Vølvens Spådom*¹, som beretter om endnu ældre guder, der i begyndelsen af det 21. århundrede for længst var gået under. Verselinjerne blev oprindeligt nedskrevet i det norrøne sprog for omtrent attenhundrede år siden, mens herværende oversættelse er fra begyndelsen af det 21. århundrede og altså kun godt ottehundrede år gammel. Til trods for den store tidsmæssige afstand mellem den første nedskrivning af disse verselinjer og oversættelsen er det alligevel som om strofen på profetisk vis forkynnder begivenheder som tog deres begyndelse i tiden hvorfra oversættelsen stammer.

Vølven, som taler i digtet, er et gådefuldt væsen med evner for spådom om fjerne fortider og fremtider. Således kan man forstå Vølven som et væsen der, fra et sted udenfor tiden, fortæller os om ting som vil komme og ting som for længst er passerede². I sin spådom forudsiger Vølven de norrøne guders endeligt i Ragnaroks voldsomme katastrofer, men spådommen kan også anvendes til spejling af kriser, som tog til i styrke i løbet af det 21. århundrede. Til dette formål besidder særligt de sidste linjer i ovenstående strofe en profetisk klarhed. Her spejles tydeligt de katastrofale vejræssige omvæltninger som for alvor slog igennem i anden halvdel af det 21. århundrede, og sarkastisk mindes vi om at omfattende viden ikke var nok til at anspore de nødvendige handlinger som kunne have afværget de katastrofer som fulgte.

Det er ikke let, så mange århundreder senere, at give en udtømmende forklaring på, hvorfor datidens regeringer og befolkninger gjorde så lidt for at afværge de selvforskyldte katastrofer, hvis beskaffenhed de med rimelig sikkerhed kendte, og hvis komme de færreste betvivlede. Dog er det utvivlsomt at den økonomiske gudetro og dennes stærke forankring i statsapparaterne og nære alliance med samfundets elite havde en stor betydning for bevarelsen af status quo, som forhindrede den nødvendige omstilling. Med baggrund i dette forhold finder jeg det relevant at rette et undersøgende blik mod det 21. århundredes økonomiske gudetro for at fremhæve særlige kendetegn ved denne trosretning. Forhåbentlig kan en sådan undersøgelse berige vores forståelse af en svunden civilisations ulykkelige undergang.

Det er nu omtrent syvhundrede år siden at Økonomiens guder blev fortrængt af andre trossystemer og virkelighedsanskuelser. Ligesom tiden omkring år 1000 var en tid, hvor den oldnordiske gudetro sloges med og gradvist blev fortrængt af kristendommens verdensfortælling, var sidste halvdel af det 21. århundrede også en tid, hvor gamle og nye verdensfortællinger sloges om retten til at forkynde den almene tro. Troen på Økonomiens guder var frem til denne tid meget stærk og havde den ypperste plads i landenes administrationer og politiske tænkning. Overalt i statsapparaterne sad de såkaldte *økonomer*, en slags skjalde og 'vismænd', der blev anset for at have særlige evner for fortolkning af fortiden, forståelse af nutiden og spådom om fremtiden. Efter deres anvisninger formedes landenes politik. Desværre var disse anvisninger præget af sværmeri uden dybere forståelse af tidens egentlige problemer.

Grundet de omfattende krige og voldsomme naturfænomener som for alvor tog deres begyndelse i sidste halvdel af det 21. århundrede og som må antages at være årsag til tabet af mange vigtige kilder til forståelsen af økonomisk gudetro er det følgende kun et hullet puslespil, hvor andelen af manglende brikker formentligt er langt større end andelen af kilder jeg faktisk besidder. Men til trods for at mange kilder til viden om den økonomiske gudetro er gået tabt, eksisterer der alligevel et ganske betydeligt materiale som beretter om denne trosretning. Den økonomiske gudetro fremstår i kraft af dette materiale som et yderst avanceret og mangfoldigt mytekompleks, og det er derfor udenfor rækkevidde af foreliggende arbejde at beskrive hele dette kompleks. I stedet vil jeg forsøge at give nogle punktvis nedslag og fremhæve aspekter som forekommer særligt vigtige i forståelsen af de økonomiske guder og tiden hvori de dyrkedes.

Til at begynde med skal det derfor nævnes at det vi i dag, med en samlebetegnelse, kalder økonomisk mytologi egentlig dækker over et antal forskellige trosretninger, hvoraf nogle af de vigtigste er: *klassisk*, *marxistisk*, *institutionel*, *keynesiansk*, *neoklassisk* og *økologisk økonomi*. I centrum for min undersøgelse står den neoklassiske retning³, som i tiden omkring år 2000 var den mest indflydelsesrige ikke mindst i kraft af dennes afledte politiske doktrin kaldet neoliberalismen.

Hvorvidt samtlige nævnte retninger kan kaldes egentlige trosretninger er tvivlsomt, idet status som trosretning i høj grad afhænger af institutionel forankring og forkyndelsespraksisser. Årsagen til den neoklassiske retnings status som trosretning skal derfor søges i en omfattende forkyndelsespraksis forankret i akademiske miljøer, partipolitiske kredse, statsadministrationer, medier og almen tale kombineret med en udpræget tilbøjelighed til gudedyrkelse. Økonomiske 'vismænd' var i kraft af dette i stand til at fremmane stærke religiøse 'sandheder' til trods for et yderst underudviklet erkendelsesapparat.

Uagtet den økonomiske mytologis klare epistemiske svagheder var trosretningen udbredt i alle dele af verden og praktiseredes side om side med de store monoteistiske verdensreligioner. I en vis forstand kan man derfor hævde at økonomisk gudetro var den mest udbredte af alle verdensreligioner i tiden omkring år 2000. Den praktiseredes nemlig stort set i alle

statsadministrationer over hele verden uafhængigt af hvilke andre religioner der ellers praktiseredes i de enkelte lande.

I tiden omkring år 2000 havde imidlertid også det naturvidenskabelige verdensbillede en stærk position, og denne erkendelsesmetode havde erobret mange af religionens tidligere indflydelsesområder. Dette forhold udnyttede økonomisk mytologi behændigt ved at vælge en forkyndelsesform som lignede den naturvidenskabelige. Økonomisk mytologi baserede sig således på et omfattende matematisk grundlag. Dette gav mytologien en stærk overbevisningskraft på linje med den naturvidenskabelige, og dens beregningsmodeller havde ofte status som Vølver med naturvidenskabelig forudsigelseskraft⁴. I mytologiens solnedgangstid blev det dog mere og mere udtalt at dens prædikanter gjorde brug af underlødige matematiske beskrivelser uden langtidsholdbare teoremer⁵.

Historiske betragtninger

Af hensyn til et ønske om at fatte mig i korthed har jeg i denne fremstilling valgt at indsnævre mit interessefelt til den region vi stadig den dag i dag kalder Norden. Indledningsvis vil jeg derfor kort skitsere nogle latente spændinger mellem miljømæssige realiteter og økonomiske myter, som var med til at karakterisere de samfund som dengang kaldtes de nordiske lande.

I tiden omkring år 2000 var Norden stadig en yderst velhavende og velorganiseret region. I forhold til mange andre regioner i verden var landene tilmed præget af relativt stor lighed, tillid og velfærd, skønt alle disse var på tilbagetog godt hjulpet på vej af finansielle kriser og den neoliberalistiske doktrin. I forlængelse af dette er det værd at bemærke at Norden var en af de regioner som længst holdt stand imod neoliberalismen og den voksende ulighed, mistro og ustabilitet som den økonomiske gudetrolid bidrog til. Denne modstandskraft skyldtes en særlig nordisk tradition for fordeling af samfundsmæssige goder, som dog til sidst bukkede under for den neoliberale afmontering af velfærdssamfundene.

Samtidig med at den økonomiske gudetrolid styrkede sin magtposition tog strømmen af stadigt mere alarmerende naturvidenskabelige rapporter om klodens miljømæssige tilstand til i styrke. Klimaforandringerne var med rette den mest omtalte trussel, men den var blot en ud af en voksende mængde af kriser. Således var også menneskehedens hastige ekspansion, voksende flygtningestrømme, menneskets systematiske udryddelse af andre arter og svindende mængder af rent vand veldokumenterede problemer. Kendetegnende for mange af disse kriser var at de på den ene eller anden måde udsprang af menneskesamfundenes økonomiske aktiviteter. Måden hvorpå man producerede, handlede, forbrugte, transporterede og byggede over hele kloden var således på hastig kollisionskurs med klodens miljømæssige begrænsninger. Man kan derfor roligt hævde at der, både med den viden man havde dengang og den viden vi nu besidder, var god grund til radikalt at omstille samfundenes økonomiske aktiviteter så de respekterede planetens miljømæssige begrænsninger⁶.

Når dette ikke skete i tilstrækkelig grad, skyldtes det en lang række omstændigheder, hvor den økonomiske gudetrolids indflydelse kun er en af dem.

Det er dog oplagt at fremhæve hvordan denne religion var med til at styrke bestemte magtpositioner, som ikke ønskede forandring, og hvordan den med sin vækstokkultisme kaldte på modstand mod tiltag til radikale miljøindsatser og demokratisk kontrol med multinationale selskaber, som besad de nødvendige ressourcer til at købe sig indflydelse i det parlamentariske demokrati.

At de multinationale i den grad var i stand til at dræne landene for sociale, miljømæssige og økonomiske ressourcer stod desværre ikke på denne tid klart for den brede befolkning. Befolkningerne blev i stor udstrækning manipuleret af neoliberale forkyndelser om at de multinationale tjente Vækst og bibragte arbejdspladser, og at alle måtte ofre på Væksts og Markeds altre: de dårligt stillede skulle stilles dårligere, de lavtlønnede skulle have lavere løn, alle skulle arbejde mere, demokratierne måtte give afkald på selvbestemmelse, ja selv miljøet måtte ofres. På denne måde blev gudetroen anvendt som redskab i den politiske propaganda⁷.

At et præsteskab og en velhavende elite på denne måde finder fælles fodslag i bevarelsen af samfundsmæssig status quo er velkendt fra læren om civilisationers undergang⁸. Således findes der adskillige historiske eksempler som spejler de tendenser man kunne observere i de nordiske velfærdssamfund omkring år 2000, hvor en elite totalt ignorerede og undervurderede de faresignaler som varslede samfundets undergang. I tillæg til dette bør det nævnes at undergangsteoriernes tese om at storhedstid og undergang ofte ligger tæt på hinanden på mange måder også bekræftes i historien om Nordens velfærdssamfund i tiden efter år 2000.

Forkyndelse og gudetro

Det som vi i dag erkender som klippefaste kendsgerninger var i tiden omkring begyndelsen af det 21. århundrede stadig uklart og kontroversielt, mens ting, som i vores tid forekommer tågede og mystiske, dengang stod som de mest nagelfaste realiteter. Her hentyder jeg med det første til den mangfoldighed af miljømæssige og sociale kriser, som i denne tid endnu ikke var trådt frem i deres fulde omfang, og med det sidste til den økonomiske gudetros sagnfigurer. Hvor svært det end kan være for os, må vi prøve at forstå at datidens samfund virkelig troede på *Marked* og *Vækst* som evige guder. I den forbindelse er det værd at bemærke at guder ofte har det med at miste deres magt i tidens fylde. I tiden omkring år 2000 var de nordiske guder for længst forvandlet til harmløse sagnfigurer. Nu har samme skæbne ramt den økonomiske mytologis guder, og man kan kun gisne om hvilke af vor tids guder der er forvandlet til det rene sværmeri om tusinde år.

Vil man prøve at forstå hvordan Økonomiens guder blev virkelige, kan man forsøge at sætte sig i vikingens sted og se for sig rejsen over havet i en tordenstorm, hvor lyn og torden buldrer over himmelen. Da er det måske ikke så underligt at tordenguden Thor, som vikingen så ofte har ofret til og hørt fortællinger om, træder frem og bliver virkelig. På samme måde kan man forestille sig hvordan børsspekulanten, tusind år senere, er blevet grebet af troen på *Marked*, når nøgletallene pludselige fór imod himmelen eller styrtdykkede for at forgylde de få og kaste de mange i ulykke.

Datidens dokumenter afslører at det særligt var det økonomiske præsteskab, partipolitiske fraktioner og bestemte nyhedsmedier som forkyndte den økonomiske gudetro og evindeligt henstillede til Væksts velsignelser og Markeds alvidende forsyn. Denne forkyndelsespraksis havde stor indvirkning på dagliglivets sprog og virkelighedsopfattelse. Man kunne således ofte høre politikere tale om at Vækst snart ville komme tilbage og velsigne alle med sine gaver, eller at det var bedst at overlade ansvaret for Økonomien til Marked.

Omkring år 2000 erobrede den økonomiske gudetro i øvrigt stadigt nye territorier. Dette skete ved at økonomiske skjalde, politikere og multinationale selskaber udvidede trosretningens indflydelsesområde ved evindeligt at lade guderne Marked og Pris underlægge sig nye territorier. Således fik floder, skove, bjerge, dyr, planter og mennesker priser som angav deres markedsværdi, hvorved de kunne underlægges markedsmekanismen, Økonomiens eviggyldige 'naturlov'.

Spejlinger

Mit ærinde med denne undersøgelse er at se tilbage på begyndelsen af det årtusinde som nu nærmer sig sin aftenrøde for at give en tolkning af datidens økonomiske tros- og forkyndelsespraksis. Til hjælp for denne undersøgelse har jeg valgt en endnu ældre gudetro, den norrøne, som praktiseredes i Norden i vikingetiden. Hverken den norrøne eller den økonomiske gudetro fremstår i dag som levende trosorganismer, men rester af deres mangfoldige fremtrædelsesformer findes bevaret i flere forskellige skrifter. Min primære kilde til den norrøne gudetro er digtet Vølvens Spådom, som stadig er bevaret i flere forskellige oversættelser⁹. I kraft af sine farverige guder og stærke undergangstemaer tilbyder denne mytologi en frugtbar parallel til den økonomiske gudetro og tiden hvori denne praktiseredes.

Det er bredt anerkendt at Vølvens Spådom udsprang af en mundtlig tradition og først blev nedskrevet, i forskellige versioner, i tiden omkring år 1000. Man må derfor se de overleverede skriftlige udgaver af Vølvens Spådom som krystalliseringer af mundtlige fortællinger, som især menes at være holdt i live af datidens skjalde. De skriftlige versioner stammer fra en tid hvor den norrøne kultur var på tilbageslag og den kristne verdensreligion under fremmarch. Der er derfor spekuleret meget over i hvor høj grad de skriftlige versioner af digtet er præget af og tilpasset et kristeligt verdensbillede. Det er imidlertid ikke hensigten i denne undersøgelse at bidrage yderligere til disse overvejelser. I stedet fokuseres på hvordan digtet, som det foreligger i skriftlig form, kan bruges som analytisk spejl for den økonomiske mytologis overleverede verdensforståelser.

Vølvens Spådom

Vølvens Spådom er en storladet kosmologi som strækker sig fra skabelsen i de fjerneste fortider til gudernes endeligt i Ragnarok¹⁰. Fortælleren er Vølven, som er i stand til at skue dybere ind i fortid og fremtid end selveste valfaderen Odin, *den ældgamle*. Bruger man et klassisk greb fra læren om fortællinger¹¹, kan man dele spådommen op i tre faser¹²: kaos, orden og undergang. Dette giver en brugbar forståelsesmodel, men det er vigtigt at understrege at disse faser flyder ind i hinanden og for fuldstændighedens skyld bør suppleres med

en forfaldsfase før selve undergangen og klare elementer af genopstandelse efter denne.

Om begyndelsen fortæller Vølven at verden opstår af tomrummet Ginnungagab, et potentiale af kaotisk urkraft. Af Ginnungagab kommer forskellige væsner til live. Jætten Ymir er den første, og senere følger guderne Odin og hans brødre, som skaber orden i kaos og former den verden som kaldes Midgård. Guderne giver også tingene navne og fremkalder tiden ved at tælle årene som går.

Allerede i skabelsesberetningens allertidligste fase lægges kimen til undergangen. Ymir og Odin bliver nemlig stamfædre til to slægter, Aserne og Jætterne, imellem hvilke der konstant opstår konflikter. Lidt forsimplet kan man hævde at Jætterne manifesterer det oprindelige ur-kaos, mens Aserne er modkraften som forsøger at bevare orden og stabilitet. Til jætteslægten hører, blandt mange andre, Midgårdsormen og Fenrisulven, som under Ragnarok bidrager ihærdigt til gudernes endeligt men også selv bukker under for gudernes styrke i det altødelæggende slag.

Et centralt element i gudernes skaberværk er verdenstræet Yggdrasil, et udtryk for stabilitet og livskraft. Under ask Yggdrasils rødder flyder en hellig kilde, som nærer verdenstræet. Ved denne kilde bor de tre Norner, som deltager i skaberværket ved at spinde guders og menneskers skæbner. De tre norner repræsenterer henholdsvis tidens tre fremtrædelsesformer: fortid, nutid og fremtid. I gudernes storhedstid er Yggdrasil kraftig og grøn, men senere viser det sig at træet udsættes for mere end mennesker ved. Flere væsner tærer på dets kraft og træet er i forrådnelse¹³, et varsel om verdens nært forestående undergang.

Da Ragnarok nærmer sig fremkommer mange ildevarslende tegn. Kaoskræfter, som længe har været lænkede, bryder løs. Yggdrasil skælver, og moralsk forfald præger menneskenes verden. Til sidst kan krigen ikke undgås længere, og Jættehærens vilde horder, heriblandt Fenrisulven og Midgårdsormen, stormer frem fra øst, ledet af Loke, Odins forræderiske fosterbror, og fra syd ledet af ildjætten Surt. I dette endegyldige slag omkommer alle guderne og deres mægtige jættejænder. Fenrisulven dræber Odin men dør selv for Vidars hånd, mens Thor dræber Midgårdsormen og dør af de sår ormen påfører ham. Da guder og jætter er døde, går verden under. Solen bliver sort og synker i havet, mens Midgård går op i flammer. Således slutter Ragnarok i moralsk sammenbrud, naturkatastrofer og krig.

Efter Ragnarok genopstår verden imidlertid livskraftig og grøn befriet for jætternes uorden og kaos. Flere af de gamle guder, dog hverken Odin eller Thor, kommer til live igen, ligesom menneskene også får nyt liv i den nye verden. En af Odins sønner vælger det nye verdenstræ, og de 'nye' guder får bolig på Odins gamle jorder. Gudernes fortsatte slægt skal bo i himmelens vide vindhjem, mens menneskene skal leve i fred og harmoni på Gimlé, stedet som giver læ mod ild.

Med disse ord ender denne min stakåndede fremstilling af Vølvens Spådom for at give plads til en spejlende beskrivelse af økonomisk mytologi.

Guder og mennesker i økonomisk mytologi

Som samlet trossystem er økonomisk mytologi, i lighed med den norrøne, polyteistisk, hvilket vil sige at den er befolket af flere guder. Men i modsætning til den norrøne rummer økonomisk mytologi ikke en klar fremadskridende fortælling i flere faser. Jeg vil derfor ikke starte med en fortællemæssig spejling men i stedet lægge ud med at beskrive nogle af de vigtigste guder i økonomisk mytologi.

Den første gud jeg vil fremhæve, er *Marked*. Marked er den evigt ordnende gud, som holder urkræfterne *Udbud* og *Efterspørgsel* i ave. På denne måde ligner Marked guderne som skaber orden i den norrøne verden. Marked kan imidlertid ikke tøjle markedskræfterne uden en hjælper. Her kommer guden *Pris* ind i billedet. Pris er i praksis den som opretholder balancen mellem Udbud og Efterspørgsel og skaber ligevægt i *Økonomien*. I kraft af markedsmekanismen, som beskriver et evigtgyldigt samspil mellem Udbud og Efterspørgsel, kan Marked betragtes som skaber af *Økonomien*, de økonomiske guders sagnomspundne verden.

Udover Marked og Pris findes også en række andre betydningsfulde guder i den økonomiske mytologi. Den vigtigste af disse er uden tvivl guden *Vækst*. Vækst er gud for rigdom, lykke og fremgang. Jo mere der ofres på Væksts alter, jo rigere og lykkeligere bliver menneskenes samfund.

Det man i særlig grad ofrede til Vækst i tiden omkring år 2000 var naturgoder, tid og demokratiske rettigheder. Således måtte goder som rent drikkevand, artsrigdom og landskabelig skønhed lade livet på Væksts alter. Ligesom mennesker måtte give stadigt flere arbejdstimer til Marked, og de enkelte lande måtte afgive demokratiske rettigheder for at give plads til multinationale selskaber med stor kapacitet til at tjene Vækst.

I lighed med Marked har Vækst også sine hjælpere: *Produktivitet* og *Konkurrence*. Produktivitet er en slags frugtbarhedsgud, som er i stand til hele tiden at skabe mere udbytte med mindre indsats, mens Konkurrence er krigsguden, som giver landene styrke i markedskrigen mod andre lande.

Men ingen mytologi uden mørke kræfter, og i økonomisk mytologi er nogle af disse *Recession* og *Arbejdsløshed*, som repræsenterer uorden, kaos og forarmelse. Man kunne fristes til at hævde at disse to er økonomisk mytologis modstykke til Fenrisulven og Midgårdsormen. Recession er Væksts direkte modstander, mens Arbejdsløshed er Markeds evige problem. I modsætning til den norrøne mytologi eksisterer der i økonomisk mytologi dog ikke en beretning om hvordan disse modmagter konfronteres og går under i Ragnarok. Det er underforstået at Vækst og Marked vil sejre, hvis bare vi husker altid at give vores ofre til dem.

Hvem der var overgud blandt de økonomiske guder er ikke endeligt afklaret. Dette afhang ofte af den konkrete sammenhæng i hvilken troen praktiseredes. I statsapparatet var Vækst den øverste, mens Marked i visse politiske partier og uafhængige templer nok har været den højeste guddommelige myndighed. Ser man mere overordnet på datiden, er der dog en klar tendens til at Vækst

betragtedes som den højeste. Stort set alle økonomiske 'vismænd', politikere, erhvervsfolk og journalister bøjede sig for Vækst og tjente dens mindste bud, uanset hvor meget eller hvor lidt de ellers troede på Marked.

Ganske som i den norrøne er der også i den økonomiske mytologi et menneske. Mennesket hedder Homo Økonomikus og indgår som et vigtigt element i markedsmekanismen. Men i modsætning til det norrøne menneske er det økonomiske menneske i besiddelse af fulkommen viden, dog har det kun øje for en ting, guden Pris, og kun et mål, at optimere sin egen nytte.

Cirkler og linjer

Hvor den norrøne mytologi rummer en fremskridende fortælling, er økonomisk mytologi på sin vis fuldstændig blottet for historie. I hvert tilfælde er det den samme historie om Pris der skaber ligevægt og balance på markedet som gentager sig i det uendelige. Til trods for dette er der alligevel nogle fælles dynamikker de to mytologier imellem. Det er for eksempel muligt at anlægge både et lineært og et cyklisk perspektiv på dem begge. Ser man på Vølvens Spådom som et handlingsforløb som udspringer sig fra skabelse til Ragnarok, fremkommer en lineær fortælling. Vælger man derimod at inddrage genopstandelsesaspektet, opstår muligheden af en cyklisk kosmologi, hvor Vølvens Spådom blot beskriver en enkelt runde i en evige cirkel af fødsel og død¹⁴.

Dette tema går igen i økonomisk mytologi, hvor en evig cyklisk udveksling mellem husholdninger og virksomheder resulterer i et lineært vækstforløb, som fortsætter i det uendelige kun forstyrret af midlertidige konjunkturer omkring den stødt voksende væksttrend. Disse op- og nedture kaldes også konjunkturcykluser og kan forstås som den økonomiske mytologis vekslen mellem krise og velstand, fødsel og død¹⁵. Således er der både i norrøn og økonomisk mytologi interessante vekselvirkninger mellem lineær fremdrift og cyklisk gentagelse, hvor det nærmest er umuligt at forestille sig det lineære forløb uden det cykliske og omvendt.

Udover disse basale dynamikker har den norrøne og den økonomiske mytologi også en deterministisk verdensforståelse til fælles. Men hvor den norrønes determinisme er kendetegnet af drømmeagtige syn, giver den økonomiske mytologi indtryk af en art hyper-determinisme, hvor markedskræfterne evigt og altid tvinges i ligevægt. På denne måde opstår der aldrig et egentligt opgør mellem urkræfter og Marked. Marked er altid overlegen og tillader ikke opstand. Dette er i klar modsætning til norrøn mytologi, som indeholder en eskatologi, en lære om de sidste tider, hvor ordnende kræfter og kaos udsletter hinanden. På denne måde er økonomisk mytologi en evighedsmyte, som for altid fortrænger kaos, uorden og uforudsigelighed¹⁶.

Brydningstid

Som allerede nævnt var tiden omkring år 2000 en brydningstid, hvor menneskelig ødelæggelse af klodens livssystemer og fremtidige vejrfænomeners trussel for alvor blev bredt anerkendte. Dette reflekteres også i økonomisk mytologi, som i denne tid blev genstand for en forgrening i nye og modstridende retninger. Således opstod et modsætningsforhold i mytologien,

hvor visse høje guder, af en mindre gruppe kætterske skjalde og deres tilhængere, begyndte at blive betragtet som mørke kræfter. Dette gjaldt især guden Vækst, som blev fremstillet som en afgud der måtte bekæmpes. Således blev Vækst et afgørende stridspunkt i en tid hvor kætterske skjalde afsvør troskab til denne gud¹⁷.

Som følge af opsplittningen mellem Væksttilbedere og –afsværgere opstod to nye store mytiske fortællinger: *Grøn Vækst* og *Modvækst*¹⁸. Begge fremstod som svar på tidens voksende miljømæssige og sociale kriser. Grøn Vækst var det herskende præsteskabets fortælling, om hvordan den økonomiske vækstmaskine kunne fortsætte i en forgrønnet version med guderne Vækst og Marked som øverste myndigheder, mens Modvækst blev fremsat af de kætterske skjalde og var en omfattende omkalfatring af den økonomiske kosmologi.

Et centralt modsætningsforhold i disse to fortællinger er at de samme guder og verdener optræder som henholdsvis gode og onde kræfter. Her tænker jeg især på Vækst men også på selve den mytologiske verden, Økonomien. I Grøn Vækst er disse begge absolut godartede, mens Modvækst fremstiller den første som et onde og den sidste som en organisme ude af balance med sine omgivelser, hvorfor den må transformeres og begrænses.

Både Grøn Vækst og Modvækst er transformationsfortællinger, i hvilke Økonomien forvandles. I Grøn Vækst foregår transformationen ved en række heltes mellemkomst. De vigtigste helte i den forbindelse er: *Regeringen*¹⁹, *Investoren*, *Entreprenøren* og *Innovatoren*. Regeringens helledåd er at hjælpe guden Pris med at sende de rette markedssignaler, så miljøskadelig adfærd bliver bekostelig, mens miljøvenlig adfærd belønnes. Investorens dåd er at sende finanskapital til de grønneste egne af Økonomien, mens entreprenøren og innovatoren skaber nye grønne produkter, som overgives til Marked og dermed bringer livskraft til guden Vækst.

I Grøn Vækst optræder endvidere en vigtig halvgud, som også har en central rolle i traditionel økonomisk gudetro. Denne halvgud er *Teknologien*; halvgud fordi den er menneskeskabt men besidder guddommelige evner. Teknologien er nemlig i stand til at løse stort set alle uløste problemer i fremtiden. På denne måde skaber teknologien tryghed og sørger for at mennesker ikke behøver at bekymre sig.

Hvorvidt Modvækst kan kaldes en egentlig sammenhængende fortælling er tvivlsomt; dertil er den simpelthen for kompliceret og ustruktureret. Men det giver stadig mening at betragte den som en slags samlefortælling med mange mytologiske elementer, hvori helte er en udpræget mangelvare. Til gengæld er der mange skurke og mørke kræfter, som med tiden også har vist sig nøjagtig ligeså farlige som fortællingen forudså. Her tænker jeg i særdeleshed på de multinationale skurke, finansverdenens skyggeland og guder som Vækst og Konkurrence.

Selvom Modvækst i høj grad definerer sig som en modfortælling til den herskende økonomiske mytologi, rummer den også en rigdom af konstruktive politiske forslag, som dog er svære at samle i en simpel sammenhængende

fortælling. Som eksempler på sådanne forslag kan nævnes: lokale fællesskaber som et modsvar til deregulering og globalisering, lavere arbejdstid og basisindkomst som et middel mod ulighed, stress og lediggang, og endelig tiltag til at fravriste guden Vækst magten over rigdom og lykke ved at måle disse som tilstande betinget af bredere sociale og miljømæssige omstændigheder.

Ikke ulig den norrøne vision om Gimle, det gyldne sted hvor menneskeslægten skal leve i lykkelig fordragelighed efter Ragnarok, rummer Modvækst også drømmen om et harmonisk liv efter væksten, hvor menneskeheden er kommet i balance med sig selv og alle levende væsners jordiske habitat. Vejen til denne harmoniske tilstand går gennem iværksættelsen af et stort katalog af politiske forslag, hvoraf de førnævnte blot udgør en lille del.

Som afslutning på dette afsnit skal det nævnes at en art agnosticisme overfor Vækst også fandt fodfæste i økonomisk mytologi i tiden omkring år 2000. Her var den centrale tanke at Vækst var en uvæsentlig gud, hvis skæbne man ikke burde kere sig om. I stedet skulle man hellige sig spørgsmål om det gode samfundsliv og naturens tilstand og lade Vækst gå til grunde i manglende opmærksomhed i overensstemmelse med parolen om at en gud eller afgud som hverken tilbedes eller afsværges ikke længere hverken er gud eller afgud.

Eftertanker

Der er i tidernes løb skrevet mange værker om det 21. århundrede og de vejræssige omvæltninger, sociale kriser og omfattende krige som tog deres begyndelse i denne tid. I disse værker har man forsøgt at forklare de samfundsmæssige omstændigheder som lå til grund for at højt udviklede samfund ikke reagerede og omstillede sig i tide. Nogle af disse værker har også inddraget den økonomiske gudetro i deres forklaringer. Dog er der, mig bekendt, ikke nogen af disse som har forsøgt at spejle den økonomiske gudetro i den oldnordiske for derigennem at fremdrage nye forståelser. Dette har jeg nu forsøgt, og et vigtigt resultat af denne spejling er forskellen mellem den norrøne mytologis fundamentale undergangsforståelse og den økonomiskes totale mangel på samme. På denne måde kan Vølvens Spådom anvendes som en kommentar til en senere gudetros manglende evne til at fatte sin egen tid og de voldsomme katastrofer som nærmede sig.

Hvis man således lader Vølven være en stemme, hvis spådom gælder verdens gang i bredere forstand, kan man forstå hendes forudsigelser som relevante ikke kun for de norrøne guder og mennesker men også for senere tiders samfundsliv og gudedyrkelse. I denne forståelse besidder Vølven forklaringskraft til at belyse de voldsomme kriser i det 21. århundrede og i samme åndedrag de økonomiske guders endeligt.

At økonomiens guder gradvist opslugtes af tusmørket skyldtes at de, i lighed med de norrøne guder, mistede forbindelsen til en omverden i voldsom forandring. Blændet af denne voksende verdensfjernhed kom tilhængerne af den økonomiske gudetro til at overse samfundets egentlige problemer og hengive sig til dyrkelsen af hendøende guder. De økonomiske prædikanter, de herskende politiske partier og samfundets elite gjorde sig således skyldige i en fortrængning af fremstormende moralske, sociale og naturmæssige kriser,

som lydhørhed for Vølvens Spådom måske kunne have forhindret.

Noter

- ¹ Sørensen & Steinsland. "Vølvens Spådom". Høst og Søn 2001.
- ² Denne fortolkning stammer fra Sørensen & Steinsland 2001.
- ³ I det følgende er økonomisk gudentro synonymt med neoklassisk gudentro.
- ⁴ Her er det interessant at bemærke at disse modeller ofte havde religiøst klingende navne som ADAM (jødedom), HEIMDAL (norrøn mytologi) og HERMES (græsk mytologi).
- ⁵ En af de første til at fremsætte denne pointe var den finske økonometriker Juselius, som var med til at afsløre fundamentale problemer i de neoklassiske modeller. Se for eksempel: "Using Econometrics for Assessing Economic Models". Economics 2009.
- ⁶ Idéen om de planetære grænser blev formentlig første gang fremsat af Rockström et al. i "A safe operating space for humanity". Nature 2009.
- ⁷ Et fænomen som ifølge Sørensen & Steinsland også kendes fra vikingetidens samfund.
- ⁸ Se for eksempel Diamond. "Collapse. How Societies Choose to Fail or Succeed". Viking Penguin 2005.
- ⁹ For en god ordens skyld skal det nævnes at følgende beskrivelse af Vølvens Spådom i stor udstrækning læner sig op ad Sørensen & Steinslands oversættelse og tolkning fra 2001.
- ¹⁰ Ifølge Sørensen & Steinsland betyder Ragnarok "magternes skæbne" eller "magternes undergang".
- ¹¹ Læren om fortællinger kaldes også narratologi og kan blandt andre tilskrives forfattere som Greimas og Todorov.
- ¹² Dette greb stammer ikke fra Sørensen & Steinsland men er mit eget forsøg på en analytisk model. Hvorvidt dette greb er benyttet før, i for mig ukendte kilder, er mig uvist.
- ¹³ Denne beskrivelse stammer fra digtet "Grimnirsmål" i Lembek & Stavnems oversættelse og tolkning af Snorri Sturlusons "Edda". Gyldendal 2013.
- ¹⁴ Endelig er det også muligt at se de forskellige faser af spådommen som samtidigt eksisterende aspekter af menneske- og samfundslivet. Denne tolkning forfølges dog ikke yderligere her, fordi den ikke oplagt finder sit modsvar i økonomisk mytologi.
- ¹⁵ Dette tema går i øvrigt også igen i Schumpeters tese om kreativ destruktion.
- ¹⁶ Her skal det igen understreges at der primært hentydes til neoklassisk mytologi, som i modsætning til for eksempel keynesianismen ikke anerkendte uforudsigelighed.
- ¹⁷ Her er det vigtigt at bemærke at en stor del af disse kætterske skjalde stadig betragtede Marduk som en central og vigtig gud.
- ¹⁸ Den følgende udlægning af disse to fortællinger er en videreudvikling af idéer fremsat af Urhammer & Røpke i "Macroeconomic narratives in a world of crises: an analysis of stories about solving the system crisis". Ecological Economics 2014.
- ¹⁹ At regeringen optræder som helt tyder på at Grøn Vækst ikke var en rendyrket neoliberalistisk fortælling. Ifølge neoliberalismen var det nemlig ubetinget skadeligt, hvis staten blandede sig i markedsanliggender.